

УДК 811.11:81'367.622:[81'37]

ЛЮДМИЛА АЛЕФІРЕНКО
(Полтава)

СЕМАНТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ ТВІРНИХ ТА ПОХІДНИХ ОСНОВ У ПРОЦЕСІ ТВОРЕННЯ КОНВЕРСІЙНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ключові слова: конверсія, твірна основа, похідна основа, словотвірна модель, семантична структура, парадигма, синтаксична функція, dead'ективні іменники, еліпс.

Розвиток мови обумовлений значною мірою розвитком її словотвірної системи, появою нових словотвірних моделей слів, збільшенням або зменшенням їх продуктивності й багатьма іншими факторами словотворчого процесу.

Теорія словотвору є одним з важливих розділів науки про мову, що вивчає як увесь комплекс засобів утворення нових лінгвістичних одиниць, так і окремі структури і моделі в їх сучасному стані та в історичному розвитку. Як слушно зазначає О.С.Кубрякова, «в кожній живій мові ніколи не припиняється процес поповнення її новими словами. Частина їх утворюється шляхом словотворення. Тому словотвір більш безпосередньо, ніж багато інших лінгвістичних систем, відображає всі зміни, що відбуваються в реальності, яка оточує нас» [4, с. 18].

Ретельне вивчення і виявлення найбільш суттєвих сторін словотвірного процесу, що відбувається на сучасному етапі розвитку мови, є досить важливим як у теоретичному плані для визначення характеру процесів розвитку мови, так і в плані практичному, оскільки результати таких досліджень можуть бути використані в практиці викладання іноземної мови.

На думку О.С.Кубрякової, «уміння будувати і розуміти нові лексичні похідні одиниці є невід'ємною частиною мовної компетенції мовця, і досконале знання мови передбачає не тільки вільне володіння синтаксичними конструкціями, але і таке ж вільне володіння конструкціями морфологічно-рівня» [5, с. 123].

Ефективність вивчення словотвірного процесу пов'язана перш за все з використанням сучасного матеріалу: творів художньої, суспільно-політичної, науково-технічної та іншої літератури. «Теоретичну основу словотвору повинен становити не абстрактно-структурний, а функціональний підхід, який передбачає вивчення живого словотворення» [1, с. 43].

У працях з англійського словотвору досить повно досліджено багато його сторін і особливо структурно-семантичні властивості різних словотвірних способів і моделей [2; 3; 6; 7; 10; 12; 14].

Однак процес утворення нових слів, його особливості, умови, за яких він протікає, екстралінгвальні і внутрішньолінгвальні причини, що обумовлюють словотвірний процес, – усі ці аспекти ще недостатньо вивчені в лінгвістиці. За останні роки багато з цих проблем розглядалися в працях, присвячених питанням англійського, російського, німецького, іспанського словотвору, а також питанням загальної теорії словотвору. Дослідження Г.Марчанда, П.В.Царьова, О.М.Борнічук, О.С.Кубрякової, М.Д.Степанової, О.А.Земської, М.Н.Янценецької та інших значною мірою сприяли з'ясуванню характеру словотвірного процесу і намітили шляхи його подальшого вивчення.

На сучасному рівні розвитку мовознавства досить актуальним є дослідження окремих груп похідних слів, що забезпечує більш глибоке розуміння закономірностей мовної системи та їх відбиття в мовній картині світу. Мета статті – дослідити особливості процесу утворення нових слів за допомогою конверсії, одного з основних продуктивних способів поповнення словникового складу мови, за яким нове слово утворюється без кількісної зміни основної форми твірного слова і без застосування будь-яких лінійних словотвірних засобів. Цей словотвірний процес ще називають кореневим або безафіксальним способом, зміною функцій або деривацією за допомогою нульової морфеми.

Конверсія тією чи тією мірою притаманна багатьом мовам, але в англійській вона особливо поширена. Найважливішою причиною цього можна вважати ту особливість англійської мови, яка полягає майже в повній відсутності в ній морфологічних показників частин мови. В англійській мові по суті немає морфологічних флексій частин мови. Останні або не розрізняються зовсім, або можуть розрізнятися за словотвірними афіксами. Ця обставина не могла не сприяти поширенню конверсії, за моделями якої відбувається утворення нових лексичних одиниць у сучасній англійській мові.

При утворенні нового слова шляхом конверсії з твірною основою відбуваються такі зміни: 1) нове слово отримує всі закінчення, які слугують для утворення граматичних форм у новій частині мови (*shelter – to shelter; hand – to hand; doctor – to doctor; bottle – to bottle*); 2) нове слово отримує іншу синтаксичну функцію (*paper – to paper: He is papering his room now*); 3) нове слово отримує нове лексико-граматичне значення (*witness – to witness; hammer – to hammer; to go – a go; to make – a make*). Як справедливо зазначає А.І.Смирницький, «слова, утворені за допомогою конверсії, зв'язані внутрішньою семантикою і морфологічно не розмежовуються як основне і похідне, оскільки їх основи однакові, і тільки певна диференціація їх семантичної структури може вказувати на основне слово і його похідне» [8, с. 24].

Отже, утворені шляхом конверсії слова відрізняються не лише своїми парадигмами і синтаксичними функціями, але і семантичними структурами. Як показує аналіз конверсійних іменників, обсяг значень твірного слова більший, ніж значення похідного. Так, наприклад, обсяг значень іменників *a look* – «*the act of looking*»; *a walk* – «*the act or instance of walking or going on foot*»; *a lift* – «*the act of lifting*»; *a burn* – «*a burnt place or area*»; *a cheat* – «*a person who acts dishonestly*»; *a find* – «*something found or discovery*», утворених шляхом конвер-

сії від дієслів *to look, to walk, to lift, to burn, to cheat*, значно менший, ніж обсяг значень відповідних вихідних слів.

Конверсійні іменники у сучасній англійській мові утворюються в основному за двома моделями.

1. Модель V → N. Семантичні відношення в цій моделі можна звести до кількох узагальнених типів. Найчисленнішим вважається тип, у якому підхідний іменник означає дію або випадок виявлення того, що виражає твірне дієслово, наприклад: *to contest* – «сперечатися, змагатися» → *a contest* – «спір, змагання», *to fall* – «падати» → *a fall* – «падіння», *to help* – «допомагати» → *a help* – «допомога».

У другому типі віддієслівний іменник означає агента дії (особа або неособа), наприклад, *to help* – «допомагати» → *a help* – «помічник», *to switch* – «вимикати» → *a switch* – «вимикач». Третій тип об'єднує іменники, що означають результат дії, наприклад: *to catch* – «ловити» → *a catch* – «улов». Такі ж відношення спостерігаються і в словах *find, pinch, melt, slur* тощо. Також можливе утворення іменників, що означають місце, наприклад: *dump* – «звалювати» → «звалище»; віддієслівних іменників зі значенням особи, щодо якої відбулася або на яку так чи інакше поширюється дія, виражена твірним дієсловом, наприклад: *vaccinate* – «робити щеплення» → «людина, якій ввели вакцину», *suspect* – «підозрювати» → «підозрюваний».

У семантичних відношеннях конверсійних пар зазначеної моделі зустрічаються й складні випадки. Так, від одного дієслова можуть утворюватись два іменники, наприклад: *help* – «допомога» і «помічник». При багатозначності дієслів можуть виникати схеми $V^1 \rightarrow N^1, V^2 \rightarrow N^2, V^3 \rightarrow N^3$, наприклад: *to catch* – 1) «ловити, зловити» → *a catch* – «улов, здобич»; 2) «затримувати, зачепити» → *a catch* – «засув».

При утворенні іменника зі значенням особи можливий проміжний акт словотвору. Наприклад, Г.Марчанд зазначає, що іменники, утворені за конверсією $V \rightarrow N$, можуть мати значення особи, наприклад, *cheat n.* – «шахрай»; *sneak n.* – «боягуз, негідник»; *tramp n.* – «волоцюга»; *discard n.* – «непотрібна людина» [14, с. 147]. Такий тип семантичних відношень при конверсії, безумовно, існує, але необхідно мати на увазі, що деякі іменники могли отримати значення особи не безпосередньо при конверсії, а в результаті лексико-семантичного способу словотвору. Так, при конверсії *cheat v.* – *cheat n.* спочатку могло виникнути значення «шахрайство», а вже від нього «шахрай», тобто «той, хто займається шахрайством», отже, тут ми маємо справу з подвійним актом словотвору, а саме: 1) $V \rightarrow N$ (obj.), 2) N (obj.) → N (pers.).

Особливу групу віддієслівних іменників становлять ті, що утворилися від дієслів із прийменниками. Частина таких дієслів позначає важливі соціально значущі поняття і входить до словникового складу мови, інші являють собою ефемерні утворення, проте й ті, й ті здатні конвертуватися в іменники. Наприклад: *take off v.* – *takeoff n.* («зліт»); *fall out v.* – *fallout n.* («випад радіоактивних опадів»); *walk out v.* – *walkout n.* («страйк, демонстративний вихід з наради і т. ін. в знак протесту»); *splash down v.* – *splashdown n.* («приводнення космічного корабля»); *stow away v.* – *stowaway n.* («людина, яка сховалася на борту літака чи корабля з метою безкоштовного чи незаконного проїзду»).

2. Модель Adj → N. У сучасній англійській мові функціонує велика кількість деад'єктивних іменників, наприклад: *the beautiful* – «прекрасне», збірна назва – «красиві люди», (розм.) «кряля» (у звертанні); *the black* – 1) «чорний

колір»; 2) «чорна, траурна сукня»; 3) «бруд, попіл»; 4) «чорношкірий»; *the brief* – «короткий виклад, резюме, зведення»; 2) «інструкція перед виконанням завдання»; 3) (мн.) «шорти»; *commercial* – 1) «реклама, оголошення»; 2) «рекламна, комерційна передача»; *considerable* – «велика кількість»; *exempt* – «особа, що користується пільгами, привілеями»; *final* – 1) (спот.) «фінальна гра»; 2) (мн., розм.) «випускні іспити»; *human* – «людина»; *illiterate* – «неграмотна людина»; *local* – 1) «місцева партійна чи профспілкова організація»; 2) «місцевий поїзд чи автобус»; 3) «місцеві новини»; 4) (часто у мн.) «місцевий житель»; 5) (розм.) «трактор»; *long* – «довгий одяг»; *lovely* – «вродлива жінка»; *musical* – «музична кінокомедія»; *elective* – (амер.) «факультативна дисципліна в школі, коледжі»; *empty(s)* – «порожня тара, порожні вагони»; *open* – 1) «відкритий простір»; 2) «змагання, в яких можуть брати участь як професіонали, так і аматори спорту»; *oral* – «усний екзамен»; *political* – «політичний в'язень»; *postal* – «поштова картка»; *private* – «рядовий»; *red* – 1) «руда людина», 2) «одяг червоного кольору».

На перший погляд здається, що всі вони утворені за конверсійною моделлю Adj → N. Проте більшість деад'єктивних іменників утворюються не суто за конверсією, а з участю еліпса, тобто субстантивований прикметник уживається замість словосполучення, що складається з прикметника й означуваного ним іменника. Зазначені іменники можна розмежувати на такі типи з точки зору структури вихідного прикметника і значення похідного деад'єктивного іменника:

1) прикметники із суфіксами (-al, -ive) утворюють іменники на позначення істот і предметів, які можуть уживатися в однині чи множині, з нульовим, означеним чи неозначеним артиклем, наприклад: *intellectual*, *provincial*, *progressive* (man); *non-manual* (worker); *comprehensive* (school); *commercial* (broadcast);

2) прикметники із суфіксами або без суфіксів утворюють іменники, що означають предмети (найчастіше – предмети одягу), які вживаються, як правило, у множині, наприклад: *flannels* (flannel trousers), *casuals* (casual clothes), *nylons* (nylon stockings), *originals* (sl. blue jeans that have never been washed);

3) прикметники без суфікса утворюють іменники, що означають людей і вживаються у формі однини з означеним артиклем, наприклад: *the poor*, *the rich*, *the ancient*;

4) прикметники без суфікса утворюють іменники у множині на позначення осіб: *the reds*, *blacks*;

5) прикметники, як правило, кореневі утворюють іменники, що означають ті предмети, які визначаються самими прикметниками, наприклад: *spare parts* – *sparers*, *auxiliary materials* – *auxiliaries*, *extra* – *extras*.

Деад'єктивні іменники можуть бути багатозначними, і ця їхня якість пов'язана зі значенням тих іменників, що випадають при еліпсі. Наприклад, слово *international* п. спочатку означало: 1. «*a person having connections with two different countries*»; 2. «*an international group*». У зв'язку з тим, що тепер це слово нерідко служить означенням для слів «*player*» або «*match*», то похідний іменник набув значень «*гравець, що бере участь у міжнародних спортивних змаганнях*» та «*міжнародний матч*».

Окрім деад'єктивних іменників, в утворенні яких явно відчувається еліпс, можна назвати декілька продуктів конверсійної моделі Adj → N, у яких іменник, що випадає, не є настільки очевидним, як у наведених раніше прикладах: *high, low, first, red* (*Spending on recreational boating reached an all time high. Hares are here, but their numbers fluctuate a cyclic highs and lows. Two opening events in London this week are important «firsts»*).

Отже, аналіз конверсійних моделей творення іменників показує, що цей спосіб утворення субстантивів є досить ефективним і продуктивним у сучасній англійській мові. Однаково важливими щодо ролі у лексичній системі мови є як віддієслівні іменники, так і деад'єктивні, хоча останні значно переважають кількісно. Цікавою у плані словотвору деад'єктивних іменників є модель, що має назву «еліпс». У сферу цієї моделі втягуються все нові шари лексики, в той час як раніше за цією моделлю утворювались лише іменники зі значенням особи, тепер утворюються й іменники зі значенням предметів. При цьому обсяг значень конверсійних іменників, утворених від ад'єктивних і вербальних основ, значно менший, ніж обсяг значень відповідних твірних основ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Теория словообразования и задачи обучения иностранным языкам / О. С. Ахманова, И. Е. Краснова // Филологические науки. – 1984. – № 5. – С. 43–49.
2. Бортничук О. М. Словообразование в современном английском языке / О. М. Бортничук, И. В. Василенко, Л. П. Пастушенко. – К. : Наука, 2000. – 198 с.
3. Карашук П. М. Словообразование современного английского языка / П. М. Карашук. – М. : Наука, 1977. – 243 с.
4. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование? / Е. С. Кубрякова. – М. : Высш. шк., 1975. – 115 с.
5. Кубрякова Е. С. Семантика синтаксиса и некоторые вопросы теории словообразования / Е. С. Кубрякова // Учен. записки МГПИИЯ им. М.Тореза. – М. : Изд-во МГПИИЯ, 1987. – Вып. 42. – С. 121–129.
6. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование / Е. С. Кубрякова // Языковая номинация. Виды наименований. – М. : Наука, 1977. – С. 222–303.
7. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка / О. Д. Мешков. – М. : Наука, 1976. – 217 с.
8. Смирницкий А. И. Так называемая конверсия и чередование звуков в английском языке / А. И. Смирницкий // Иностранный язык в школе. – 1968. – № 5. – С. 20–27.
9. Царёв П. В. Производные слова в английском языке / П. В. Царёв. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 174 с.
10. Царёв П. В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке / П. В. Царёв. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 223 с.
11. Янценецкая М. Н. Семантические вопросы теории словообразования / М. Н. Янценецкая. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1979. – 424 с.
12. Adams V. An introduction to modern English word-formation / V. Adams. – London, 1973. – 421 p.
13. Biese M. Origin and development of conversion in English / M. Biese. – Helsinki, 1961. – 115 p.
14. Marchand H. The Categories and types of present-day English word-formation / H. Marchand. – Wiesbaden, 1960. – 273 p.

ЛЮДМИЛА АЛЕФИРЕНКО

СЕМАНТИЧЕСКАЯ КОРРЕЛЯЦИЯ ПРОИЗВОДЯЩИХ И ПРОИЗВОДНЫХ
ОСНОВ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ КОНВЕРСИОННЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются семантические особенности производящих и производных основ конверсионных существительных. Автор анализирует смысловые структуры производных существительных и модели, по которым они образуются в современном английском языке.

Ключевые слова: конверсия, производящая основа, производная основа, словообразовательная модель, семантическая структура, парадигма, синтаксическая функция, деадъективные существительные, эллипс.

LIUDMYLA ALEFIRENKO

SEMANTIC CORRELATION OF DERIVING AND DERIVED STEMS IN THE PROCESS
OF COINING CONVERTED NOUNS IN ENGLISH

The article deals with the semantic peculiarities of deriving and derived stems of nouns made by means of conversion. The author analyzes semantic structures of derived nouns and patterns after which they are built up in Modern English.

Key words: conversion, deriving stem, derived stem, derivational model, semantic structure, paradigm, syntactical function, deajjectival nouns, ellipse.

Одержано 2.11.2010 р., рекомендовано до друку 22.02.2011 р.